

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

'פרשגן' הוא חיבור בכתביה, מאת כותב שורות אלה, שתכליתו להעמיד לקורא ביאור רציף לתרגום אונקלוס לתורה. דוגמות ממנו נתפרסמו בעשור האחרון בבמות שונות. לצד ניפוי ובירור נוסחי התרגום ובהשוואה לנוסחי התאג' - נבדקות סטיות תרגומיות לאורך כל התורה, ופתרון מוגש לקורא, בהסתמך על מיטב מפרשי תרגום אונקלוס וחוקריו. מלאכת הביאור כוללת השוואת התרגומים הארמיים עם תרגום אונקלוס,¹ בדיקת זיקתם של גדולי פרשנינו לתרגום, ובסיוע פרויקט השו"ת של

1. התרגומים הארמיים היהודים לתורה כוללים מלבד תרגום אונקלוס גם את התרגומים הבאים: א. תרגום יונתן בן עוזיאל - התרגום המכונה "תרגום יונתן" שהוא תרגום שלם לכל התורה, אבל אינו של יונתן בן עוזיאל שתרגם נביאים בלבד, כבגמרא "תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו" (מגילה ג ע"א). ואמנם, בפי הראשונים הוא מכונה "תרגום ירושלמי", ורק מן המאה ה"ד יוחס בטעות ליונתן בן עוזיאל ונדפס כ"תרגום יונתן", עקב שיבוש בפתיחת ראשי תיבות ת"י (= תרגום ירושלמי). מכאן כינויו במחקר "פסוידו יונתן", "המיוחס ליונתן", או תי"א (= תרגום ירושלמי א); ב. תרגום ירושלמי - המכונה במחקר תי"ב (= תרגום ירושלמי ב) וגם "תרגום הקטעים", לפי שאינו שלם וקיים רק לכ-850 פסוקים בתורה; ג. תרגום ניאופיטי - תרגום שלם לתורה שנתגלה לפני כחמישים שנה בספריית הוויטיקן, ואליה התגלגל ממנזר בשם ניאופיטי ומכאן שמו. גילויו של כתב היד - שהוא משנת "הנהדר" (1504) - עורר בשעתו התרגשות רבה, בהיותו תרגום ארץ ישראלי שנוסף על תרגומי ארץ ישראל שהיו ידועים לנו. הרב מ"מ כשר, שהפליג בחשיבותו ואף כינה אותו "תרגום ירושלמי השלם", הקדיש לחקירתו פרקים רבים בכרכים כד ו-לה של "תורה שלמה"; ד. תרגום הפשיטתא שנחקר ונתבאר בידי הגאון ר' חיים הלר (= ר' חיים העליר, **פשיטא הוא התרגום הסורי לתנ"ך, מועתק לכתב עברי עם הערות והגהות ובאורים**, ספר בראשית, ברלין תרפ"ז; ספר שמות, ברלין תרפ"ט) ומחדש אצל ישעיהו מאורי, **תרגום הפשיטא לתורה והפרשנות היהודית הקדומה**, ירושלים תשנ"ה. רוב מהדורות הפשיטתא הם בכתב סורי. ואולם לחומשי בראשית, שמות וויקרא, מצויות גם מהדורות בכתב עברי: מהדורת הגאון ר' חיים הלר לבראשית ולשמות ומהדורת משה צפור לספר ויקרא (= מ' צפור, **תרגום הפשיטתא לספר ויקרא**, ירושלים תשס"ג). בנוסף נמצאו שרידי תרגום רבים בגניזה הקהירית שנוהגים לציינם: ת"ג (= תרגומי גניזה). על הנ"ל - שהם תרגומים יהודיים מובהקים - יש להוסיף את התרגום השומרוני, אף הוא בארמית.

אוניברסיטת בר אילן נכללות ב'פרשגן' גם הסתמכויות הלכתיות המיוסדות על תרגום אונקלוס, וכמותן פזורות למאות במרחבי ספרות הפסיקה. וזאת למודעי: בדפוסים מצויים קיימים מאות שיבושים בתרגום אונקלוס. המהדורה המדעית המוסמכת היא זו של אלכסנדר שפרבר ועליה מבוסס ה'פרשגן'.² מהדורתו, המיוסדת על בדיקת יותר מעשרים כתבי יד אשכנזים, ספרדים ותימנים ועל דפוסים ראשונים המצטיינים בדיוקם, נחשבת למהימנה שבמהדורות, וחשיבותה הרבה היא גם בתיעוד חילופי נוסחים (להלן: ח"נ). כמהדורות טובות המצויות בשוק יש לציין את **תורת חיים** של מוסד הרב קוק³ שבה נבדק נוסח תרגום אונקלוס בידי הרב יוסף קאפח ז"ל וכן את מהדורת חסיד, **התאג' הגדול כתר תורה**.⁴ אף על פי שמהדורות אלה משקפות מסורות תימניות של תרגום אונקלוס, ופעמים הן שונות ממסורות שהיו לנגד עיני גדולי אשכנז וספרד, הן נקיות משגיאות, שלא כדפוסים מצויים.

מן הראוי להזכיר שתרגום אונקלוס שונה מתרגומי ארץ ישראל בשני דברים: בלשונו ובאופיו התרגומי. שני אלה מקלים על הקריאה בו: בתרגומים הארצישראליים (כגון התרגומים המופיעים בחומשים תחת השמות 'יונתן בן עוזיאל' ו'תרגום ירושלמי' וכן תרגום ניאופיטי ותרגומי גניזה) שגורה הארמית הגלילית, המוכרת פחות. זוהי הארמית של התלמוד הירושלמי או גם של מדרשי בראשית רבה ויקרא רבה. כנגדם הארמית שבתרגום אונקלוס קרובה לארמית הבבלית המוכרת מן התלמוד הבבלי.

בנוסף, תרגום אונקלוס נחשב כתרגום מילולי-פשטני: 'מילולי' רוצה לומר תרגום מילה במילה ללא תוספות; ו'פשטני' - תרגום המוסר את רוח הפסוק כפשוטו מבלי להוסיף מדרשים. בכך שונה אופיו מתרגומי ארץ ישראל המוגדרים כתרגומים

בנוסף לפשיטתא, גם לשאר התרגומים שהוזכרו קיימות מהדורות טקסט מדעיות ואלו הן:

- א. ת"א = ד' רידר (מהדיר), **תרגום יונתן בן עוזיאל על התורה** א-ב, מתורגם לעברית עם ביאורים ציוני מקורות ומקבילות, ירושלים תשמ"ד-תשמ"ה.²
- ב. ת"ב = **תרגום ירושלמי לתורה**, מהד' מ' גינזבורגר, ירושלים תשכ"ט (ברלין תרנ"ח).
- ג. תרגום ניאופיטי = A. Díez-Macho (ed.), *Neophyti 1: Targum Palestinian Ms de la* = *Biblioteca Vaticana I-V*, Madrid-Barcelona 1968-1979
- ד. תרגומי גניזה = M.L. Klein, *Genizah Manuscripts of the Palestinian Targum to the* = *Pentateuch I-II*, Cincinnati 1986
- ה. התרגום השומרוני = א' טל, **התרגום השומרוני לתורה** א-ב, תל אביב תש"ם-תשמ"ב.
2. א' שפרבר, **כתבי הקדש בארמית**, כך א: **תרגום אונקלוס לתורה**, ליידין 1959.
3. מ"ל קצנלבוגן (עורך), **תורת חיים - חמשה חומשי תורה**, ירושלים תשמ"ו.
4. י' חסיד, **התאג' הגדול כתר תורה**, ירושלים תש"ל (עם מבוא למהדורה [בכרך ה], מאת הרב יוסף קאפח).

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

מדרשיים-חופשיים: אלה תרגומים המשופעים בחומר רב שאינו מצוי בשפת המקור, וכוללים לא פעם תוספות מדרשיות שאין להן אחיזה בכתוב.⁵ דווקא מחמת אופיים המדרשי של תרגומי ארץ ישראל קל לזהות את מגמתם הפרשנית, שהרי הקורא מבחין בנקל בתוספות ובשינויים מלשון הכתוב. כנגד זאת תרגומו ה'תמים' של אונקלוס, מכיוון שאין בו שינויים בולטים, מחייב עיון מדוקדק בכל תיבה תוך השוואת תרגומו על אתר עם מקומות אחרים בתורה.⁶ הקטע שלפנינו כולל את ה'פרשגן' לחמשת פסוקי ברכת כהנים (במדבר ו', כב-כז) ובראשו הקדמה הנצרכת לעניין.

תרגום ברכת כהנים

ביחס לכמה פסוקים שבתורה נקבע במשנה שהם "נקראין ולא מתרגמין". יוצאת מן הכלל היא ברכת כהנים שעליה נאמר: "לא נקראין ולא מתרגמין" (מגילה פ"ד מ"י).⁷ בהתאם לכך, בהרבה נוסחים עתיקים שלושת פסוקי הברכה "יברכך", "יאר" ו"ישא" אינם מתורגמים כלל באונקלוס. ואולם, בחלק מנוסחי תרגום אונקלוס קיים תרגום לפסוקים אלה, וכך גם בתרגום המיוחס ליונתן. ומצינו שבעצם העובדה - היש או אין תרגום לברכת כהנים - נחלקו ראשונים ואחרונים.⁸ ויכוח דומה נטוש גם בין

5. ראה: ר"ב פוזן, **העקיבות התרגומית בתרגום אונקלוס**, ירושלים תשס"ד, עמ' 2-1.
6. להדגמת קריאה ראויה בתרגום אונקלוס ראה: ר"ב פוזן, 'קריאה צמודה בתרגום אונקלוס', בתוך: ר' כשר ומ' צפור (עורכים), **עיוני מקרא ופרשנות** ו, ספר זיכרון ליהודה קומלוש, רמת גן תשס"ג, עמ' 193-215.
7. והיא הפרשה היחידה בתורה שנאסר לקוראה (ולא רק לתרגמה). וכמותה עוד שתי פרשות בנביאים: 'מעשה דוד ואמנון' ומעשה דוד ובת שבע'. אמנם בתוספות יום-טוב למשנה שם סבר להגיה שגם ברכת כהנים היא בכלל "נקראין ולא מתרגמין", ושוב חזר בו. וראה עוד להלן.
8. בברכות ח ע"א נפסק: "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון", וברש"י: "ואפילו עטרות ודיבון - שאין בו תרגום". ותמה רבינו יונה למה הוזכר פסוק זה דווקא "שהרי מצינו פסוקים אחרים שאין להם תרגום כגון פסוקים של **ברכת כהנים**" (ד ע"ב בדפי הר"ף), משמע שלא הכיר תרגום לברכת כהנים. ובאור גדול (לר' ירוחם יהודה ליב פרלמן, 'הגדול ממינסק') למשנה מגילה פ"ד מ"י הביא דברים אלה בשם תוספות ר' יהודה החסיד. ואמנם, ברוב הנוסחים אין תרגום לברכת כהנים, וכך מוכח גם ממנהג בבל המשתקף בסידור רס"ג: "כתב אדוננו ראש הישיבה אלפיומי ז"ל בסדור שחבר, שבתורה כ"א פסוקים שלא מתרגמין, וחשב אותם: ב' בבראשית... ו"ג בואלה שמות... ובדיבר ג' - יברכך וגו'" (ב"מ לוין, **אוצר הגאונים**, מגילה, עמ' 46). וראה גם: י' דודזון ואחרים (עורכים), **סידור רב סעדיה גאון**, מהד' מיקיצי נרדמים, ירושלים תש"א [= ד"צ ירושלים תש"ס], עמ' שסח-שסט. ומעין זה עולה גם **משבולי הלקט**: "וכל הנך פרשיות שאמרו רבותינו ז"ל שאין מתרגמין - לא אמרו אלא בציבור, אבל ביחיד מתרגמין חוץ מברכת כהנים שאין מתרגם אלא [נ"א: ולא] ביחיד" (**שבלי הלקט השלם**, מהד' בובר, וילנא תרמ"ז [= ד"צ ירושלים תשל"ז], סימן עח, עמ' 57). וכן מפורש בספר **העתים** בשם רב האי

חוקרי התרגום.⁹ יש אפוא לברר מניין באו תרגומים אלה ומה פשר מחלוקת הנוסחים.

גאון: "אבל ברכת כהנים אפשר למתרגמה אלא גזירה היא משום ישא ואפילו יחיד אינו מתרגם כי כן נהגו רבותינו" (**ספר העתים**, חיברו הנשיא רבינו יהודה... מהד' מקיצי נרדמים, קראקא תרס"ג, סימן קסט, עמ' 249). כך העיד גם **מרפא לשון** מחכמי תימן, בפירושו לבמדבר ו' כב: "בכל ספרי תימן הקדמוניות לא נמצא תרגום לפסוקים אלו. ומטעם זה נקרא ברכה משולשת שצריך הקורא לקרוא פסוקים אלה ג' פעמים". ראה: ר' יחיא זכריה קורח, **מרפא לשון**, בתוך: י' חסיד (מהדיר), **התאג' הגדול כתר תורה, עם חמישים פירושים** א-ה, ירושלים תש"ל. וכן כתב **אוהב גר** על פי דפוסים ישנים: "שלושת הפסוקים האלה אין להם תרגום. וכן נכון לפי ההלכה. גם בעל ספר יא"ר אף על פי שהאריך לדבר על תרגום של "אמור להם" לא כתב דבר וחצי דבר על תרגום ברכת כהנים. נראה משתיקתו שלא היה גורס בה תרגום". ראה: ש"ד לוצאטו, **אוהב גר**, קרקוב תרנ"ה², עמ' 65 (ושם בעמ' 137 כתב שגם בחומש דפוס בולוניה משנת תמ"ב אין תרגום לברכת כהנים). יא"ר הוא קדמון מפרשי אונקלוס (= **ספר יא"ר המכונה פתשגן**, ביאור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו והיה ספון בכת"י עד כה ונכתב בשנת יא"ר (= 1450) אלא משנת שמ"ז (1587) גם את פירושי ר' נתן אדלר [= **נתינה לגר**], ושוב במהדורת צילום (= **מקראות גדולות: פירושי המקרא**, כרך נוסף לחומש מקראות גדולות ובו ששה פירושים יקרים, ניו יורק תשכ"ט). גלגולי כתב היד והניסיונות לתיארוכו ולזיהוי מחברו סוכמו אצל א' שישא, 'ספר יא"ר הנקרא פתשגן?', **צפונות ז**, תש"ן, עמ' סו-ע. שישא, שבחן את הנושא מחדש, טען שקודמיו שגו בקריאת שנת כתב היד: אין הוא משנת יא"ר (= 1450) אלא משנת שמ"ז (1587) או שס"ח (1608). גם אין המחבר בן ספרד, כדעת שד"ל, אלא מחכמי איטליה. פענוח מדויק של דברי המעתיק מייחס את החיבור לגאון רבי עזריאל דיינה, מגדולי חכמי איטליה, שנפטר בשנת רצ"ו (1536). ואילו על פי תוספת שבסוף כתב היד, אפשר שהמחבר היה רבי יעקב דיינה בנו של רבי עזריאל, אף הוא מגדולי דורו.

כנגד זאת, כבר העירו רבים מהאחרונים ש"בנוסחים שלנו" (אשכנז?) יש תרגום. כך ר' עקיבא איגר בחידושי (הובא שם **באור גדול**), וכן כתב השל"ה "בחומשים שלנו יש תרגום" (הובאו דבריו **במחצית השקל**, סימן רפ"ה סק"ב). וראה בהערה הבאה.

9. לפי הירושלמי, הטעם לאיסור תרגום ברכת כהנים הוא: "לברכה ניתנה ולא לקריאה" (מגילה עה ע"ג). ממנו עולה כי ברכת כהנים נאסרה לא רק להיתרגם, אלא גם להיקרא בציבור. ואולם, הלכה זו תמוהה, כפי שכבר הניח בעל תוספות יום טוב למשנה: "דאין סברא לומר שלא תהא התורה נקראת בשלמותה". מכאן משער י' היינמן, כי בגרסת המשנה נפלו שיבושי נוסח, ולדעתו נכתב בגרסה הקדומה: "ברכת כהנים אינה נקראת". ואולם, אין משמעה שלא קראו את ברכת כהנים בציבור, אלא שבניגוד לכלל: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה" (גיטין ס ע"ב), כהנים הנושאים את כפיהם אינם מברכים את העם מן הכתב אלא דווקא בעל פה. מאוחר יותר הוחלפה הנוסחה ל"ברכת כהנים אינה מתרגמת", שיבוש שגרר את קביעתה של ההלכה בקובץ ההלכות במסכת מגילה, וכך נולד שיבוש נוסף במקצת נוסחים: "לא נקריית ולא מתרגמת". ראה: י' היינמן, 'ברכת כהנים... לא נקראת ולא מתרגמת', **בר-אילן** ו, תשכ"ח, עמ' 41-33. לפי שיטתו, כפי שהיא מסתברת, אין כל פגם בתרגום ברכת כהנים. לעניין זה, ראה גם: י' אפרתי, 'קריאת ברכת כהנים - הבעיה ופתרונה', **דף שבועי** 81, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשנ"ה. ואולם, עמדת היינמן מנוגדת לדעתם

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

המקיימים את נוסח התרגום לברכת כהנים מפרשים שאיסור המשנה נאמר רק על תרגום בעל פה הנאמר בפני הציבור, אבל נוסח תרגום קיים גם לפסוקים אלו. גם מלשון המשנה "ולא מתרגמין" משתמע שקיים נוסח תרגום, אלא שאסור לאומרו בציבור. בדרך זו כתבו שורת ראשונים על "מעשה ראובן" (בראשית ל"ה, כב) שלפי המשנה הוא "נקרא ולא מתרגם" ובכל זאת קיים בו תרגום, והובאו דבריהם בביאורנו שם.

על פי הבחנה זו בין נוסח תרגום כתוב לתרגום בעל פה בפני ציבור, מיישב מהר"ל את עמדת המתרגמים ללשון אשכנז, שלכאורה הוא אסור. וכתב על כך:¹⁰

ולפי זה נראה אותם שהעתיקו ה' חומשי תורה ללשון אשכנז הם בכלל 'המתרגם פסוק כצורתו' (קידושין מט ע"א) והרי זה בדאי. אך אין נראה כך מפרק קמא דמגילה (ח ע"ב) דאמרינן שם שהספרים נכתבים בכל לשון. וכן בפרק כל כתבי (שבת קג ע"א). לכך צריך לומר הא דאמר הכא 'המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי' היינו כאשר מתרגם אותו לרבים כדמשמע 'המתרגם פסוק כצורתו', אבל אין מכוין להעתיק הכתוב ללשון אחר.

של שורת חוקרים שסברו כי אכן היה אסור לתרגם את ברכת הכהנים ומטעמים שונים. לעומת כל אלו, מ' צפור מעלה השערה מחודשת: במונח "ברכת כהנים" התכוונו חז"ל לפרשת בני עלי שבספר שמואל. ראה: מ' צפור, 'ברכת כהנים - לא נקראין ולא מתרגמין?', מחקרי מורשתנו ב-ג, תשס"ד, ספר זיכרון לד"ר צבי בצר, עמ' 165-174. וראה בהערה הקודמת. לסיכום הדעות ראה אצל ר"ב פוזן, **העקיבות התרגומית בתרגום אונקלוס**, ירושלים תשס"ד, עמ' 80-81. עם זאת מציין היינימן (שם, עמ' 35 ובהערה 13) בהסתמכו על כתבי יד ודפוסים ישנים, כי ברוב הנוסחים אין תרגום לברכת כהנים. שאלת מציאות טקסט תרגום ארמי לברכת כהנים על פי הממצא הארכאולוגי החשוב שנתגלה בכתף הינום, מתבררת גם היא אצל פוזן, **העקיבות התרגומית**, שם: כזכור, בכתף הינום נמצאו שתי לוחיות כסף ששימשו כנראה כקמעות, ועל כל אחת מהן חרותה ברכת כהנים בנוסח המסורה. זיקת הממצא הזה ללשון בית שני ולפרשנות חז"ל נתבררה במחקר (ראה: מ' הרן, 'ברכת כהנים מכתף הינום: המשמעות המקראית של התגלית', **קתדרה** 52, תשמ"ט, עמ' 77-89) ונדונה גם זיקתו לממצאי קומראן (ראה: ג' ברקאי, 'ברכת הכהנים על לוחיות כסף מכתף הינום בירושלים', **קתדרה** 52, תשמ"ט, עמ' 37-76). לכאורה היה אולי מקום להוכיח מן הממצא הזה שלא היה בנמצא תרגום ארמי לברכת כהנים. אולם קדמות הממצא מפיקה אותו מלשמש 'עד נוסח' בעניין זה: זמנן של הלוחיות מתוארך למחצית המאה השביעית לפנה"ס, היינו מזמן הבית הראשון ולפני התהוות התרגום (ראה: ש' אחיטוב, **אסופת כתובות עבריות**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 19). לשאלת מציאות תרגום לברכת כהנים, ראה גם: A. Berliner, *Targum Onkelos*, Berlin 1884, p. 217 (מבוא בגרמנית לנוסח סבינויטה) וכן אצל ע"צ מלמד, **מפרשי המקרא: דרכיהם ושיטותיהם** א-ב, ירושלים תשל"ה, עמ' 150.

10. תפארת ישראל, פרק סה (מהד' ירושלים תשל"ל, עמ' קצז).

על דרך זו יש לפרש גם את מציאותם של נוסחי אונקלוס לברכת כהנים.¹¹ כנגד זאת יש המודים במציאות תרגום ל'מעשה ראובן' ואף על פי כן שוללים נוסח תרגום לברכת כהנים, וזאת משני טעמים: האחד, בניגוד ל'מעשה ראובן' ואחרים כמותו - המותרים בקריאה ונאסרו רק להיתרגם - על ברכת כהנים נאמרו במשנה שתי הלכות: "לא נקראין ולא מתרגמין" וגם: "ואלו נאמרין בלשון הקודש... ברכת כהנים" (סוטה פ"ח מ"ב). לכן, כדי לבטא את ייחודה של ברכת כהנים, שבנוסף לכך שנאסרה להיתרגם אמירתה היא בלשון הקודש דווקא - מה גם שעיקר מצוותה במקדש הוא בהזכרת השם הקדוש ככתבו ולא ככינויו (סוטה לח ע"א) - נמנע אונקלוס מלתרגמה והניח אותה בלשון המקרא.¹²

טעם נוסף הוא על פי עיקרון כללי בתרגום אונקלוס: הימנעות מתרגום ביטוי המנוגד לשיטתו בעיקרי אמונה.¹³ והיות שעל פי סוגיית הבבלי (מגילה כה ע"ב) ברכת כהנים נאסרה להיתרגם משום הפסוק: "ישא ה' פניו אליך" - העלול להתפרש כמשוא פנים לישראל, בניגוד לכתוב "אשר לא ישא פנים" (דברים י', יז) - נמנע אונקלוס מלתרגמו, כדרך שנמנע מלתרגם "בצלם אלהים".¹⁴ ואולם לאור הטעם השונה המוזכר בירושלמי, נאמרו גם השערות אחרות.¹⁵

התרגום ופירוש פרשן

וידבר ה' אל משה לאמר - ומליל ה' עם משה למימר (ו', כב).
הארמית מבחינה בין אמירה אָל- לבין דיבור אָל-: מכיוון ש'דיבור' הוא הדדי, השומע גם משיב, לכן דיבור 'אָל' מתורגם 'עם'. כנגד זאת באמירה 'אָל', השומע הוא פסיבי

11. ראה: ר' יהודה בעהאק, **תוספת ומלואים למפרשי תרגום אונקלוס על פרשת ויחי**, ברדיצ'ב תרס"א, ב"הערות" שבסופו, עמ' 94, הערה ה. הפוסקים המקיימים את נוסח התרגום (ראה לעיל, הערה 7), יישבו אותו בדרכים נוספות: השל"ה כתב "אפשר שזה התרגום אינו מקובל מסיני" ומשמע שסובר שמעתיקים מאחרים הוסיפוהו (על פי התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל?). כנגדו, אחרים סברו שתרגום אונקלוס קדם למשנה ואין להקשות מן המשנה עליו. כך **שדי חמד**, כרך ה, עמ' 332, כלל נג. ראה גם **אגרת בקורת** של מהר"ץ חיות, עמ' תקט, **ומסגרת**, שם, אות יא (ר' צבי הירש חיות, **אגרת בקורת** [עם **מסגרת** - הערות ר' יעקב בריל], פרסבורג תר"ג [= **כל כתבי מהר"ץ חיות** ב, ירושלים תשי"ח, עמ' תצה-תקמח]). ואילו **אור גדול** כתב כדברינו בפנים: קיים תרגום אלא שאין לאומרו בציבור. וראה גם הדיון אצל מ' פוזן, **תרגום אונקלוס על התורה**, בני ברק תשנ"ט, עמ' 141.
12. **מרפא לשון** (לעיל, הערה 8) בביאורו הראשון. וכמוהו ר' יעקב קמנצקי, **אמת ליעקב: עיונים במקרא על התורה**, ניו יורק-קליבלנד תשנ"א, לשמות ג', יד.
13. נתבאר ב"פרשן" לפסוק "בצלמנו כדמותנו", בראשית א', כו.
14. **מרפא לשון** (לעיל, הערה 8) בביאורו השני לבמדבר ו', כו, וכן **באורי אונקלוס** לאותו הפסוק (ר' שמשון ברוך שפטל, **באורי אונקלוס**, מינכן תרמ"ח).
15. ראה לעיל, הערה 9.

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

ולכן גם בארמית תרגומה 'אַל' (ל). השווה, לשון דיבור - 'עם': "ויצא לוט וידבר אל חתניו" (בראשית י"ט, יד) "וַיִּפֶּק לוֹט וַיִּמְלִיל עִם חֲתָנוּהִי", "ואהרן אחיך ידבר אל פרעה" (שמות ז', ב) "וְאַהֲרֹן אַחֲוֶיךָ יִמְלִיל עִם פְּרַעֲהוֹ". אבל לשון אמירה - 'ל': "ותאמר האשה אל הנחש" (בראשית ג', ב) "וְאָמַרְתָּ אֵיִתְּתָא לְחַוְיָא", "ויען לבן ויאמר אל יעקב" (שם ל"א, מג) "וְאַתִּיב לְבִן וְאָמַר לְיַעֲקֹב".¹⁶

ומכל מקום גם "דיבור אַל" המתורגם "עם", זהו רק בדיבור אדם לאדם, אבל דיבור ה' "אל" האדם מתורגם בקביעות "ל-" ולא "עם".

יוצא מן הכלל הוא דיבור הקב"ה "אַל" משה המתורגם בדרך הקבע "עם" ולכן "וידבר ה' אל משה" מתורגם בקביעות "וַיִּמְלִיל ה' עִם מֹשֶׁה". אבל "וידבר ה' אל אהרן" (ויקרא י', ח; במדבר י"ח, ח) מתורגם "וַיִּמְלִיל ה' לְאַהֲרֹן" ולא 'עם אהרן'. בכך רומז המתרגם להפרש שבין נבואת משה לנבואת אהרן: אצל משה, שדרגת נבואתו היא בבחינת "פה אל פה" (במדבר י"ב, ח), הדיבור "אל משה" מתורגם "עם משה" לציון ההדדיות - כאשר משה שמע את הדיבור, היה מסוגל גם להשיב וזהו "עם" - אבל הדיבור "אל אהרן" מתורגם "לאהרן" ולא "עם" משום שהוא היה שומע פסיבי בלבד ולא היה מסוגל להשיב.¹⁷

16. השווה רש"י לבראשית כ"ד, ז, ד"ה "אשר דבר ל": "שאינ נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם, אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם".

17. כבר חז"ל עמדו על ההבדל שבין דיבור לאמירה: "כל דיבור הוא לשון קשה כדכתיב 'דַּבֵּר האיש אדני הארץ אתנו קשות' (בראשית מ"ב, ל) " (מכות יא ע"א). מכאן מובן השוני בין 'אמירה' ל'דיבור': 'וַיִּדְבֹר' או 'דַּבֵּר' הם מבניין פֻּעַל לעומת 'אָמַר' או 'וַיֹּאמֶר' שהם מבניין פֻּעַל. ובידוע, שאחד ההבדלים שבין פֻּעַל לְפֻעַל הוא, שלעומת פֻּעַל המשמש לציון פעולה, פֻּעַל מביע את חיזוק הפעולה, הכפלתה והעצמתה (כגון שָׁבַר לעומת שָׁבַר). ואף זאת: לא פעם מציין פֻּעַל גרימת פעולה, תכונה שאינה קיימת בבניין פֻּעַל (השווה: גָּדַל - גָּדַל, בָּטַל - בָּטַל). על פי זה 'דַּבֵּר אל פלוני', בְּפֻעַל, מביע את חיזוק פעולת הדיבור והעצמתה. בכגון זה האיש שמדברים "אליו" עשוי להשיב לדובר ולבקש תוספת ביאור, שהרי לשון 'דיבור' מציין פעולה מועצמת, כביכול דיבור מרוכז ו'דחוס'. לכן כל "וידבר אל" מתורגם "ומליל עם", מכיוון שהשומע גם משיב, וזהו "עם". הבחנה זו נכונה גם ביחס ללשונות דיבור או אמירה הנאמרים אצל ה': פרשיות הפותחות ב'וידבר', מציינות דיבור מודגש, הכולל הרבה פרטים, גם כאלה שלא נתפרשו בכתוב. באלה תרגם "ומליל עם", לציון כי אמנם ה' דיבר, אבל גם משה השיב - הוא שאל מהקב"ה ללמוד את פרטי העניין. לכן כשנאמר "וידבר ה' אל משה", מתרגם אונקלוס "עם משה", לרמז על הדדיות: משה דיבר גם הוא ושאל את ה', וזהו "עם". אבל פרשות הפותחות ב'ויאמר' - בבניין פֻּעַל - כוללות אמירות שלמות שאין בהם פרטים נוספים ובאלה היה משה שומע בלבד. לכן כשכתוב "ויאמר ה' אל משה" - תרגומו הוא "ואמר ה' למשה", משום שמשה לא השיב, אלא שמע בלבד. הבחנה זו נתבארה בהרחבה על ידי מלבי"ם בפירושו לויקרא פרק א', אותיות ג-ד. הבחנה דומה בין "ויאמר" ל"וידבר" נמסרה גם בשם הגר"א: מצינו בתורה הרבה פעמים "דבר אל בני ישראל לאמר", או "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם". אבל, בשום פעם לא נאמר 'אמור אל בני ישראל ודברת אליהם',

הבחנה זו בולטת במיוחד באחד עשר הפסוקים שבהם נאמר "וידבר ה' אל משה ואל אהרן": בכל אלה מתרגם אונקלוס "ומליל ה' עם מִשָּׁה וּלְאַהֲרֹן".¹⁸ אבל בדפוסים מצויים נשתבשו לגרוס "ומליל ה' עם מִשָּׁה וְעַם אַהֲרֹן" או "ומליל ה' לְמִשָּׁה וּלְאַהֲרֹן", הפך כוונת אונקלוס.

ומה שתרגם אונקלוס "וידבר אלהים אל נח" (בראשית ח', טו) "ומליל ה' עם נח", כתב יא"ר שזהו רק בחומש בראשית קודם שנתייחד הדיבור אל משה:¹⁹

כל דבור דנח ודאברהם 'עם', ודבור דאהרן בלמ"ד ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן כדי להפריש בין משה לאהרן.

שכן - מבאר הגר"א - "דיבור" נאמר על כלל המצווה והיקפה לעומת "אמירה" המתייחסת לפרטי המצווה וענפיה. מטעם זה מקדים הכתוב תמיד דיבור לאמירה, שכן היא דרך הכתוב להקדים את כלל המצווה לפרטיה. ראה: ר"ל מימון, **ספר הגר"א**, ירושלים תשט"ו, עמ' ק. 18. רשימת הפסוקים נמנתה במסורה הגדולה לבמדבר ט"ז, א, ואלו הם: שמות ו', יג; ויקרא י"א, א; י"ג, א; י"ד, לג; ט"ו, א; במדבר ב', א; ד', א; יז; י"ד, כו; ט"ז, כ; י"ט, א. ובדפוסים מצויים שיבשו את תרגום אונקלוס וגרסו בכל אלה "עם משה ועם אהרן". על ההבדל בין נבואת משה לנבואת אהרן כבר עמדו חז"ל כמבואר במכילתא (מסכתא דפסחא בא, פרשה א, מהד' הורוויץ-רבינ, עמ' 1): "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר' (שמות י"ב, א) שומע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה? כשהוא אומר 'ביום דבר ה' אל משה' (שמות ו', כא) למשה היה הדבר ולא לאהרן". וכן דרשו בתורת כהנים (ויקרא, דבורא דנדבה פרשה א, מהד' וייס, ג ע"ב): "אליו' (ויקרא א', א) - למעט את אהרן. אמר רבי יהודה בן בתירא י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטיין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן". אשר להבדל שבין המסורה - המונה י"א פסוקים, ובין ר' יהודה בן בתירה - המציין י"ג דיברות, כתב מלבי"ם, בויקרא שם, שר' יהודה בן בתירה מנה גם הוא את שני הפסוקים שבהם נאמר "וידבר ה' אל אהרן לאמר" (ויקרא י', ח; במדבר י"ח, ח) ואילו במסורה הוזכרו רק הפסוקים שבהם נזכרו משה ואהרן. ראה דיון מפורט: הרב ק' כהנא, "י"ג דברות שנאמרו למשה ולאהרן", **חקר ועיון** ב, תל אביב תשכ"ז, עמ' לו-נג. וראה עוד: ר' נתן אדלר, **נתינה לגר: באור על תרגום אונקלוס**, בתוך חומש (דפוס ראם) עם עשרה פירושים, הוצאת עץ חיים תשכ"ח (חמ"ד) (= וילנה תרל"ד) לויקרא י', ח; ר' שמשון ברוך שפוטל, **באורי אונקלוס**, מינכן תרמ"ח, לויקרא שם; ומלבי"ם לויקרא א' אותיות ג-ד. וראה גם בביאורו ב"פרשגן" לשמות ו', יג.

ואילו 'העמק דבר' לשמות ז', ח-ט, טוען שגם אמירה 'אל משה ואל אהרן' (ולא רק דיבור) - הייתה אל משה בלבד, והוכיח כן מהכתוב שם "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך". לפי הכתוב הייתה האמירה גם אל אהרן, מדוע אם כן צריך משה לחזור ולומר לאהרן שייקח את מטהו? מוכח מכאן שאהרן שמע ממה בלבד. עוד הוכיח מבמדבר כ"ג, כה: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר ההר... קח את אהרן". וכתב שם: "ואל אהרן", כאן מבואר שלא היה הדיבור אל אהרן שהרי אומר 'קח את אהרן'. אלא הפירוש שיהא הדיבור בייחוד ממשה לאהרן. ומכאן למדנו בכל מקום דכתיב 'אל משה ואל אהרן' - וכידוע בת"כ ובספרי - שלא היה אלא למשה". 19. ראה: יא"ר (לעיל, הערה 8), לבראשית ח', טו ובהרחבה לבראשית י"ז, כב.

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

ודמי למאי דאמרינן (מגילה יד ע"א): 'עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה. משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה'.

וכוונתו: רק מתחילת ספר שמות, שעה שהדיבור נגלה "אל" משה, מבחין אונקלוס בין דיבור ה' "אל" משה לדיבור "אל" אהרן, וזאת כדי לציין את מעלת משה. ואולם בחומש בראשית, טרם נבואת משה, אין צורך בהבחנה זו. לכן בחומש בראשית תרגם "וידבר אלהים אל נח" - "עם נח", וכן עוד "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" (בראשית י"ב, ד) "כמא דמליל עמיה ה'", "וילך ה' כאשר פלה לדבר אל אברהם" (שם י"ח, לג) "עם אברהם", וכן תרגם בהגר "ותקרא שם ה' הדבר אליה" (שם ט"ז, יג) "דאִתְמַלֵּל עִימָה".

ואילו בפסוק "הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר" (במדבר י"ב, ב) "הִלְחֹד בְּרַם עִם מֹשֶׁה מְלִיל ה' הֵלֵא אֶף עֲמִנָא מְלִיל", תרגם "עֲמִנָא" גם בדברי מרים ואהרן כדי לפרש את טענתם שאינם נופלים ממשה, אבל על פי האמת אינו כן. יוצאים מן הכלל הם לשונות דיבור 'אל' בלעם הרשע המתורגמים 'עם' כגון, "הדבר אשר אדבר אליך" (במדבר כ"ב, כ, לה) "דְּאֲמַלִּיל עֲמֶךָ". בכך רומז אונקלוס לדרשת חז"ל: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים ל"ד, י) - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם".²⁰

* * *

דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אָמור להם - מְלִיל עִם אֶהְוֶן וְעִם בְּנוֹהֵי לְמִימַר קְדִין תְּבָרְכוּן יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּד יִמְרוּן (ח"נ: תִּימְרוּן) לְהוֹן (ו', כג).

כה תברכו - קְדִין תְּבָרְכוּן.

תיבת "כה" ("כה אמר", "כה תאמר") מתורגמת על פי רוב "קְדִין" ולעתים רחוקות "קְדִין". הכלל נתבאר ב'פרשגן' לפסוק "כה אמר עבדך יעקב" (בראשית ל"ב, ה) - "קְדִין אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב": כשהכוונה למסירת דברים מדויקת מתורגם "כה תאמר" "קְדִין תאמר". כנגד זאת, כאשר "כה אמר" מביע תוכן של דיבור, אבל לא את נוסחו המדויק, תרגומו הוא "קְדִין אמר". היות שברכת כהנים היא מטבע ברכה מקודשת, שאינה ניתנת לשינוי,²¹ תרגם "קְדִין תְּבָרְכוּן"; בנוסח זה דווקא. וכן בתרגום יונתן בן עוזיאל "בְּהִדִין לִישֵׁן יִמְרוּן לְהוֹן" (בזה הלשון יאמרו להם).

אָמור להם - כְּד יִמְרוּן (ח"נ: תִּימְרוּן) לְהוֹן.

20. ספרי דברים, פסקא שנו, מהד' פינקלשטיין עמ' 430. ראה על כך בהרחבה בפרשגן על הפסוק "כאשר ידבר ה' אלי" (שם כ"ב, ח) - "כְּמֵא דִּמְלִיל ה' עִמִּי".

21. משנה סוטה פ"ח מ"ב: "ואלו נאמרין בלשון הקודש: ברכת כהנים".

א. "אָמור להם" היא צורת מקור, המשמש בכל הזמנים. על פי דרכו של אונקלוס לדייק בזמני הפועל תרגם "פֶּד יִמְרוֹן לְהוֹן", כשיאמרו להם, בעתיד.²² ועדיין יש לברר על מי מוסב "פֶּד יִמְרוֹן", על הכהנים או על ישראל? בשאלה זו - למי פונה הכתוב במילה 'אמור' ולמי מכוונת תיבת 'להם' - מצינו דרשות חלוקות:

'כה תברכו את בני ישראל' שיהא כל הקהל שומע או בינן לבין עצמן? ת"ל: אמור להם שיהא כל הקהל כולו שומע.

ומנין שחזן צריך לומר להם אָמורו? ת"ל: אמור להם.²³

לפי הדרשה הראשונה, 'אָמור' הוא ציווי לאהרן ולבניו ו'להם' חוזר אל בני ישראל. כך פירש גם רש"י: "אמור להם - שיהיו כולם שומעים". אבל לפי הדרשה השנייה 'אָמור' מוסב לישראל (לחזן) ו'להם' - לכהנים. וכתב רא"ם (בפירושו על רש"י לפסוקנו) שהיא דעת אונקלוס:

[לדעת רש"י] תהיה מלת 'אמור' שבה אל אהרן ובניו. 'להם' - אל בני ישראל. כאילו אמר: כל אחד מכם אמור להם לישראל הברכות של 'יברכך, יאר, ישא'.
אבל אונקלוס תרגם 'אָמור להם' - 'פֶּד יִמְרוֹן לְהוֹן', שתהיה מלת 'אמור' שבה אל בני ישראל ומלת 'להם' אל אהרן ובניו. ואם כן היה ראוי להיות 'לכם' במקום 'להם' אחר שהדבור הוא לאהרן ולבניו.

כלומר, טוען רא"ם, היות שאונקלוס פירש כדרשה השנייה היה לו לתרגם "פֶּד יִמְרוֹן לְכוֹן" שהרי משמעות הכתוב היא: "כה תברכו את בני ישראל כשיאמרו לכם". אמנם נוסח "יִמְרוֹן לְכוֹן" אינו קיים.²⁴

ואולם תפיסת רא"ם שאונקלוס מפרש 'אָמור' כעולה על ישראל, אינה מוסכמת על הכול: יא"ר כתב שלגרסת מקצת נוסחים "פֶּד תִּימְרוֹן לְהוֹן" (כשתאמרו להם),

22. על תכונת המקור כבר עמד רש"י לשמות כ', ח ד"ה "זכור": "זכור לשון פעול הוא, כמו אָכַל וְשָׁתָה (ישעיהו כ"ב, יג), הַלֹּחֵץ וְכָלָה (שמ"ב ג', טז). וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת" (וכן עוד בביאורו לשמות י"ח, כב, ד"ה "והקל מעליך"; במדבר כ"ה, יז, ד"ה "צרור"). כוונת רש"י נתבארה יפה אצל רוח"ה לבמדבר כ"ה, יז: "המקור עומד במקום עבר ועתיד והוא כי הוא שם הפועל ובלתי מוגבל בזמן, זולת זמן" (ר' וולף היידנהיים [רוח"ה], **הבנת המקרא: פירוש על רש"י שעל התורה**, וילנא תרפ"ז [ד"צ ניו יורק תשכ"ט]). הואיל ואונקלוס נוטה לדייק בזמני הפועל (כמבואר ב'פרשגן' לשמות א', יב "כן ירבה" - "פֶּין סָנָן"), הוא מתרגם צורות מקור בכל מקום לפי העניין: "זָכַר" (שמות כ', ז) שפתרונו הוא "תנו לב לזכור תמיד" - "הָיוּ דְכִיר", כפעולה מתמדת. כנגד זאת "צָרַר" את המְדִינִים" (במדבר כ"ה, יז) - "אָעִיק לְמִדְיָנָא", בציווי. וכאן "אָמור להם" - "פֶּד יִמְרוֹן לְהוֹן", בעתיד.

23. ספרי במדבר, פיסקא לט, מהד' הורוויץ עמ' 43.

24. וכן כתב באגרת בקורת למהר"ץ חיות, עמ' תק"ח ובמסגרת שם (ראה לעיל, הערה 11), ולא ראו שקדמו רא"ם. וראה משנה ברורה, קכח ס"ק ט, שציין מכאן מקור לקריאת הש"ץ 'כהנים': "דכתיב אָמור להם ומתרגמין פֶּד יִמְרוֹן לְהוֹן והיא קריאת 'כהנים' שאנו אומרים".

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

ברור ש'אָמור' מוסב אל הכהנים, כדרשה הראשונה של הספרי. ומרפא לשון אף הרחיק לכת וכתב, שאת שני הנוסחים יש לפרש כציווי לכהנים: לגורסים "כִּד תִּימְרוּן לְהוֹן" בגוף שני, זהו על פי תחילת הפסוק "כה תברכו" המדבר אל הכהנים וגם לנוסחי "כִּד יִמְרוּן לְהוֹן" 'אָמור' הוא ציווי לכהנים, אלא שנקט גוף שלישי 'יִמְרוּן' על פי המשך "ושמו את שמי".²⁵

אמנם דברי יא"ר ומרפא לשון מנוגדים לדעת הראשונים שנשמכו על התרגום לפרש 'אָמור' כציווי לישראל: בין תוספות וחזקוני שגרסו "כִּד תִּימְרוּן לְהוֹן" ובין רבינו בחיי שגרס "כִּד יִמְרוּן לְהוֹן".²⁶ ובאורי אונקלוס העדיף נוסח רוב הספרים "כִּד יִמְרוּן לְהוֹן", הסובל את שני הפירושים.²⁷

ב. מדברי הרמב"ם עולה לכאורה שתיבת 'ברכך' נאמרת מפי הכהנים עוד טרם שהקריא החזן תיבה זו, שכן כתב (הלכות תפילה פי"ד ה"ג):

כיצד היא נשיאת כפים בגבולין? בעת שיגיע שליח צבור לעבודה כשיאמר 'רצה', כל הכהנים... נעקין ממקומן... ומחזירין פניהם כלפי העם... ומתחילין 'ברכך', ושליח ציבור מקרא אותם מלה מלה והם עונין שנאמר אמור להם עד שיאמר.

ותמה ב'כסף משנה' שם: "לא ידעתי מנין לרבינו שהם מתחילין יברכך". ואולם ר' אליהו מזרחי (רא"ם) כתב שאין ספק שגם לדעת הרמב"ם אסור לכהנים לומר "יברכך" קודם שישמעו מן המקריא. רא"ם הוכיח כן בראיות רבות ובין היתר גם מן התרגום: "ועוד, שאין הכהנים עוברים בעשה דכה תברכו אלא א"כ מזהיר אותם, כדכתיב אמור להם ותרגם אונקלוס כד תימרון להון". מסקנתו היא כי כוונת הרמב"ם "הכי פירושה: שהש"צ אומר להם 'כהנים' והם עונים ברכת 'יברכך' עם תנאיה, דהיינו כשיברכו תחילה ברכת 'אשר קדשנו' קודם שיענו 'יברכך'".²⁸

ג. באגרת בקורת למהר"ץ חיות הביא בשם ר' א"ז מרגליות הצעה מחודדת בביאור "כִּד יִמְרוּן": כִּד אינה מלשון התרגום אלא שמעתיקים ציינו בצד הגיליון "כד" וכוונתם לפסוק כד, ומכאן השתרבבה כִּד לגוף התרגום. ואולם בעל מרפא לשון דחהו מכול וכול: "בדוּתא היא, ושם לה עלילות דברים. שהרי בכל ספרי תימן למאות

25. ראה: יא"ר (לעיל, הערה 8), ומרפא לשון (לעיל, הערה 8), בביאורם לפסוקנו.

26. תוספות מנחות מד ע"א, ד"ה כל כהן: "דוקא כשאומר לו עלה כדאיתא בסוטה (לט ע"א) צריך שיאמר להם חזן הכנסת שאו ידיכם קודש. ובתרגום בבלי נמי מתרגמינן [אמור להם] כד תימרון להון". וכן בהדר זקנים ובחזקוני. הרי שפירשו "כִּד תִּימְרוּן לְהוֹן" כציווי לישראל: אמרו להם (לכהנים). וראה אוהב גר (לעיל, הערה 8, עמ' 65), שציינ לכמה דפוסים ישנים שגרסו כך. וכן כתב רבינו בחיי: "שהכהנים חייבים לברך את ישראל כשישראל אומרים להם. וזהו לשון 'אמור להם' ותרגם אונקלוס: כִּד יִמְרוּן לְהוֹן".

27. באורי אונקלוס (לעיל, הערה 14), בביאורו לפסוקנו (במדבר ו', כג).

28. שו"ת ר' אליהו מזרחי, סימן ג (מהד' ירושלים תרצ"ח, עמ' 16).

ואלפים לא ידעו מזה הקאפיטולי של דפוסים ומציונו ואיתה למלת כד. ואילו זכה ללמוד בספר עתיק יומין לא אמר כן". גם בעל **נתינה לגר** דחה דבריו.²⁹

* * *

יברכך ה' וישמרך - [יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ]³⁰ (ו', כד).

חז"ל דרשו את פסוקי ברכת כהנים בפנים רבות. למשל, להבחנה בין 'ברכך' ל'וישמרך' דרשו בין היתר:

ר' נתן אומר: 'ברכך' - בנכסים. 'וישמרך' - בגוף. ר' יצחק אומר: 'וישמרך' - מיצר הרע. דבר אחר: 'וישמרך' - מן המזיקים.³¹

על פי זה תרגם המיוחס ליונתן: "יְבָרְכֶךָ ה' בכל עֶסְקְךָ וַיִּשְׁמְרֶךָ מן לילי ומזייעי". כלומר, 'ברכך' נדרש לממון 'וישמרך' - מן המזיקים. גם בפסוקים הבאים תרגם באופן מדרשי. כנגד זאת, אונקלוס שאינו נוטה לכלול מדרשים בתרגומו, תרגם באופן מילולי: "יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ". וכבר ציינו לעיל שיש המערערים על מציאות תרגום לברכת כהנים וטוענים שאין זה משל אונקלוס.³²

יאר ה' פניו אליך ויחַנֶּךָ - [יִנְהַר ה' (ח"נ: יִשְׂרִי ה') שְׁכִינְתִּיהָ לְוַתְךָ וַיִּרְחַם יְתָךְ (ח"נ: יְעַלְךָ)] (ו', כה).

הטוענים שאונקלוס לא תרגם כלל את ברכת כהנים, נאחזים גם בלשון התרגום "יִנְהַר ה' שְׁכִינְתִּיהָ לְוַתְךָ" וכן "יְקַבֵּל ה' שְׁכִינְתִּיהָ לְוַתְךָ" בפסוק הבא, שאינם יכולים להיות משל אונקלוס משני טעמים: ראשית, מלשון "יִנְהַר ה' שְׁכִינְתִּיהָ" (= יאר ה' שכינתו) עלול להישמע שה' ושכינתו הם שתי ישויות, ואונקלוס נשמר מביטוי כגון זה. ועוד, במקום "יִנְהַר ה' שְׁכִינְתִּיהָ לְוַתְךָ" (= אצלך) היה לו לתרגם עֲלֶיךָ או לְךָ. גם "וַיִּרְחַם יְתָךְ" אינו אפשרי, משום שמשמעו רק יאהב אותך, ולעניין רחמנות צריך לתרגם "וַיִּרְחַם עֲלֶיךָ". אמנם במקצת נוסחים מתורגם "וַיִּרְחַם עֲלֶיךָ".³³

29. ראה: **מרפא לשון ונתינה לגר** (לעיל, הערה 8), בביאורם לפסוק.
 30. בגוף הטקסט של מהדורת שפרבר באים פסוקי ברכת כהנים בעברית, כלשון המקרא. ואולם באפראט חילופי הנוסחאות הובא תרגום ארמי על פי כמה כתבי יד.
 31. ספרי במדבר, מ, עמ' 44. וראה שם ובמדרש במדבר רבה (פרשה יא סעיף יג) דרשות נוספות.
 32. ואמנם, בין החוקרים היו שכתבו שטעם איסור תרגום ברכת כהנים הוא שלא רצו לעודד את האמונה בשדים וברוחות, דוגמת תרגום יונתן לתיבת "וישמרך". ונאמרו גם טעמים נוספים: מחשש שמא יבואו כהנים לברך בשפה הארמית בשעת נשיאת כפיהם, או מחמת קדושתה היתרה (ראה פירוט המקורות אצל ר"ב פוזן, **העקיבות התרגומית** [לעיל, הערה 5], עמ' 80-81).

33. **מרפא לשון** (לעיל, הערה 8), ובאורי **אונקלוס** (לעיל, הערה 14) בהערותיהם לפסוק. מסתבר ששניהם לא הכירו את נוסח "יִשְׂרִי ה' שְׁכִינְתִּיהָ" המתועד בכתב יד אחד בלבד. מטעם זה יצאו בחריפות נגד נוסח "יִנְהַר ה'" שלפי התאולוגיה של אונקלוס אינו ניתן להיאמר, בהיותו

ברכת כהנים בתרגום אונקלוס (מתוך 'פרשגן' על תרגום אונקלוס)

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום - [יסב ה' אפֹהי (ח"נ: יקבִיל ה' שְׁכִינְתִיה) לְוַתֶּךָ
וּישׁוּי לְךָ שְׁלָם] (ו', כו).

'יסב ה' אפֹהי' - מלבד שאינו מובן, הרי ש'אפֹהי' הוא תרגום הגשמה והיה לו לתרגם 'אפִי שְׁכִינְתִיה'. לדעת באורי אונקלוס ונתינה לגר אף זו הוכחה שאין התרגום משל אונקלוס.

ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם - וישׁוּן יְת בְרַכַת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנָּא
אֲבָרְכִינּוּ (ו', כז).

'שם' ה' מתורגם בכל מקום 'שכינתא', כגון "בכל המקום אשר אזכיר את שמי" (שמות כ', כא) - "בְּכָל אֶתֶר דְּאִשְׁרֵי שְׁכִינְתִי", "לְשׁוּם אֶת שְׁמוֹ" (דברים י"ב, ה) - "לְאִשְׁרָאָה שְׁכִינְתִיה"³⁴. ואם כן מדוע כאן תרגם "ושמו את שמי" - "וּישׁוּן יְת בְרַכַת שְׁמִי" ולא תרגם שְׁכִינְתִי? ומה טעם התוספת "בְרַכַת שְׁמִי"? כי בתרגומו רמז להלכה שבמקדש מברכים הכהנים בשם המפורש, ובגבולין - בכינוי.³⁵ הלכה זו נרמזה באמצעות "יְת בְרַכַת שְׁמִי", כמו שנתבאר ב'פרשגן' לפסוק "אבוא אליך וברכתִיך" (שמות כ', כא) "אֲשַׁלַח בְּרַכְתִּי לְךָ וְאֲבָרְכִינְךָ"³⁶.

רומז לשתי ישויות ("שהוא מפריד בין הדבקים" - מרפא לשון). כנגד זאת הצירוף "יִשְׁרֵי ה' שְׁכִינְתִיה" קיים בתרגום אונקלוס כגון "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח) - "וְאִשְׁרֵי שְׁכִינְתִי בְּיִנְיָהוֹן", "כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה'" (במדבר ט"ז, ג) - "וּבְיִנְיָהוֹן שְׁרִיא שְׁכִינְתָא דְה'".

34. כי "שכינתא" נאמר על ההשגחה המתמדת כמבואר ב'פרשגן' לשמות ל"ג, יג.

35. ספרי במדבר, מג (מהד' הורוויץ עמ' 48).

36. וכך נכתב ב'פרשגן' שם: לדעת חז"ל נרמזה בפסוק הלכה בברכת כהנים: רק "בכל המקום" המקודש לעד "אזכיר את שמי" - מותר להזכיר את השם המפורש ככתבו, אבל בשאר מקומות (בגבולין) מזכירים אותו בכינוי, כלומר בשם אֲדָנוּת (סוטה לח ע"א, וברש"י: ככתבו - ביר"ד ה"י. בכינויו - באל"ף דל"ת). ייתכן שגם אונקלוס רמז להלכה זו: כשם שתרגם "ושמו את שמי על בני ישראל" - "וּישׁוּן יְת בְרַכַת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנָּא אֲבָרְכִינּוּ", תרגם גם כאן "בְּכָל אֶתֶר דְּאִשְׁרֵי שְׁכִינְתִי, לְתַמְן אֲשַׁלַח בְּרַכְתִּי לְךָ וְאֲבָרְכִינְךָ". מדוע הוסיף בשני הפסוקים "ברכה" שאינה בכתוב? כדי לרמוז שבגבולין אסור לברך ברכת כהנים ב"שמי" המפורש אלא דווקא בשם אֲדָנוּת שנרמז בתוספת "ברכת שמי".

בכך נפתרת גם הכפילות התמוהה "אֲשַׁלַח בְּרַכְתִּי לְךָ וְאֲבָרְכִינְךָ", והרי אם הקב"ה שולח ברכתו לאדם, ברור שיבורך? ואולם בברכת כהנים דרשו חז"ל (ספרי במדבר, מג [עמ' 49]: "ואני אברכם - שלא יהיו ישראל אומרים ברכותינו תלויות בכהנים ושלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך את ישראל, תלמוד לומר: 'ואני אברכם' אני אברך את עמי ישראל").